

KRIMINĀLPROCESUĀLO FUNKCIJU NODALĪŠANA

*Dr. iur. Sandra Kaija,
Baltijas Starptautiskās akadēmijas vadošā pētniece
Rīgas Stradiņa universitātes profesore, Latvija*

Ievads

Termins "kriminālprocesuālā funkcija" vēsturiski tika izmantots zinātnieku darbos¹, tomēr stājoties spēkā Kriminālprocesa likumam (turpmāk – KPL), šis termins tika iekļauts likumā, t. sk., paredzot procesuālo funkciju nodalīšanas principu². Līdz ar to šis termins no teorētiska kļuva par tādu, kas tiek izmantots KPL, tam tika piešķirts legāls statuss.

Raksta mērķis ir sniegt ieskatu kriminālprocesuālo funkciju jēdziena izpratnē, norādot uz atsevišķiem problēmjasautājumiem to nodalīšanā.

Lai sasniegtu norādīto mērķi, autore pēta tiesisko regulējumu, analizē attiecīgo juridisko literatūru un tiesu praksi. Raksta nobeigumā ir apkopoti galvenie secinājumi.

Autore izmantojusi vairākas vispārzinātniskās pētniecības metodes:

- 1) vēsturisko (analizējot kriminālprocesuālo funkciju vēsturisko attīstību),
- 2) analītisko (apkopojot juridisko literatūru, periodiku un citus avotus),
- 3) aprakstošo metodi (detalizēti pētot pētījuma priekšmetu).

Diskusija un rezultāti

Kriminālprocesa iedalījums atsevišķos posmos/stadijās raksturo tā struktūru, procesuālo uzdevumu īstenošanas pēctecību, bet nedod iespējas tieši saskatīt un izdalīt procesuālo darbību raksturu – tā saucamās funkcijas³. **Funkcija nav tikai atsevišķa kriminālprocesuāla darbība, bet darbību un lēmumu kopums, kas apvienots ar kopīgu mērķi.**

Literatūrā ir izteikti dažādi viedokļi kriminālprocesuālās funkcijas jēdziena izpratnē. Daži juristi to traktē kā darbības virzienu, kas īstenojami kriminālprocesa gaitā⁴. Citi uzskata, ka procesuālās darbības iedalīšanas pamats funkcijās ir šīs darbības atsevišķi veidi (komponenti), kam ir atšķirīgi mērķi, kuros izpaužas speciālā tās dalībnieku loma⁵.

Augstākā tiesa norāda, ka to, kāda darbība uzskatāma par kriminālprocesuālu darbību, nosaka pats Kriminālprocesa likums. Proti, kriminālprocesuāla darbība ir tāda darbība, kas tiek regulēta

Kriminālprocesa likumā⁶. Tādējādi, ja kāda funkcija ir paredzēta kriminālprocesa tiesību avotos, tad, lai arī atbilstu valsts pārvaldes funkcijas pazīmēm, tā tomēr ir kriminālprocesuāla funkcija, kas veicama saskaņā ar Kriminālprocesa likumu un citiem kriminālprocesa tiesību avotiem.

Kriminālprocesā iesaistīto personu funkcijas var tikt noteiktas, piešķirot tiesības un uzliekot pienākumus. Tas visbiežāk atkarīgs no tā, vai attiecīgā persona darbojas privāto vai publisko interešu aizstāvībā. Personu, kurām ir personīga interese kriminālprocesa iznākumā (aizdomās turētais, apsūdzētais, cietušais u. c.), funkcijas galvenokārt izriet no viņām piešķirtajām tiesībām. Savukārt amatpersonām, kuras veic kriminālprocesu, funkcijas tiek piešķirtas atbilstoši to pienākumiem.

Sākotnējās procesuālo funkciju problemātikas izstrādes pamatā bija sacīkstes princips. Tas veicināja tādu svarīgu jautājumu nostiprināšanos kā apsūdzības un tiesas funkciju nodalīšanu, pušu vienlīdzību, tiesas neatkarību u. c. Tādējādi kriminālprocesā attīstījās trīs procesuālo funkciju koncepcija:

- 1) apsūdzība;
- 2) aizstāvība;
- 3) lietas izskatīšana tiesā.

Līdzīgu viedokli pauž Kembridžas Universitātes profesors J.R. Spensers, norādot, ka tradicionāli prokurors apsūdz, aizstāvis aizstāv un tiesa iztiesā⁷.

Taču šī koncepcija neizskatīja, kādas funkcijas ir pirmstiesas izmeklēšanas stadijā, kādas funkcijas ir lieciniekam, ekspertam u. c. Profesors A. Liede uzskatīja, ka kriminālajā tiesvedībā var izšķirt šādas galvenās funkcijas: izmeklēšanas funkcija, apsūdzības un aizstāvības funkcijas, iztiesāšanas funkcija, kā arī prokuratūras uzraudzības funkcija⁸.

Daži autori piedāvā kriminālprocesa funkcijas iedalīt galvenajās jeb pamatfunkcijās, kā arī palīgfunkcijās un blakusfunkcijās. Domājams, ka šāda funkciju klasifikācija nav nepieciešama. Tēlaini kriminālprocesa funkcijas var salīdzināt ar cilvēka asinsvadiem. Cilvēka funkcionēšanai ir nepieciešami visi asinsvadi. Šajā aspektā tie

visi ir vienlīdzīgi. Atšķirība ir tikai tajā, ka viens, ņemot vērā organisma konkrēto nepieciešamību, nodrošina lielu plūsmu, bet cits – mazu, bet kopā savā vienotībā – cilvēka kā *homo sapiens* funkcionēšanu⁹. Teikto nav grūti attiecināt arī uz kriminālprocesu: jebkuras kriminālprocesa funkcijas vērtības mazināšana noved pie tā, ka kāda kriminālprocesa uzdevuma sasniegšanai tiek pievērsta mazāka uzmanība un tādējādi kriminālprocesuālā darbība pilnā apmērā neveic tai uzliktos pienākumus. Veicot KPL normu analīzi, redzams, ka arī likumdevējs nedod pamatu kriminālprocesuālo funkciju iedalījumam pēc to nozīmības.

KPL 17. pantā nosauktās cilvēka tiesību ierobežojumu kontroles funkcija pirmstiesas procesā, apsūdzības, aizstāvības un tiesas spriešanas funkcijas nenosaka to prioritāti pār visām pārējām kriminālprocesa funkcijām. Tā ir tikai konstatācija, ka tās ir nodalītas viena no otras un nevar tikt uzliktas vienai un tai pašai personai. Respektīvi, likumdevējs ir noteicis funkcijas, kuras kriminālprocesā ir nodalāmas, aizliedzot divu vai vairāk nodalīto funkciju īstenošanu vienā kriminālprocesā vienai personai.

Likumdevējs neļauj apšaubīt arī citu KPL 17. pantā nenosauktu kriminālprocesuālo funkciju esamību, skat., piemēram, KPL 36. pantu, kurā norādīts, ka prokurors kriminālprocesā īsteno izmeklēšanas uzraudzības, izmeklēšanas, kriminālvajāšanas, valsts apsūdzības uzturēšanas un citas KPL noteiktās funkcijas.

Konkrētā kriminālprocesā iesaistītā persona var vienlaikus īstenot vairākas funkcijas, izņemot tās, kuras tiek nodalītas.

Konstruējot KPL 17. pantu, likumdevējs ir vēlējis īpaši norādīt uz šīm četrām procesuālajām funkcijām un, kas īpaši svarīgi, uzsvērt, ka šīs funkcijas ir nodalāmas. Šāda nodalīšana nozīmē to, ka attiecīgajām sfērām jābūt funkcionāli un institucionāli nošķirtām. Absolūtā vairumā gadījumu tā tas arī ir – **cilvēktiesību ierobežojumu kontroli pirmstiesas procesa laikā veic izmeklēšanas tiesnesis, apsūdzību īsteno apsūdzētājs, aizstāvību veic pati persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, tās pārstāvis un aizstāvis, savukārt tiesas spriešanu – tiesnesis vai tiesa**. Šajā shēmā neiederas gan viens apstāklis – saskaņā ar KPL tālākajā tekstā iekļautajām nostādnēm izmeklēšanas tiesnesis cilvēktiesību ierobežojumus kontrolē tikai ierobežotā apjomā, t. i., savu konkrēto pilnvaru ietvaros. Pārējās kontrolējošās darbības pārsvarā ir uzticētas prokuroram¹⁰. Izmeklēšanas tiesnesis cilvēktiesību ierobežojumu kontroles funkciju īsteno ne tikai

pirmstiesas procesā, bet KPL noteiktos gadījumos arī pirmās instances tiesā līdz lietas iztiesāšanas uzsākšanai. KPL 41. panta otrajā daļā noteikts, ka pirmās instances tiesā līdz lietas iztiesāšanas uzsākšanai izmeklēšanas tiesnesim ir pienākums lemt par:

- 1) apsūdzētā pieteikumu attiecībā uz drošības līdzekļu grozīšanu vai atcelšanu;
- 2) prokurora ierosinājumu attiecībā uz drošības līdzekļa izraudzīšanu vai grozīšanu;
- 3) kriminālprocesā iesaistītās personas, kurai ir tiesības iepazīties ar krimināllietas materiāliem, iepazīstināšanu ar speciālo izmeklēšanas darbību materiāliem, kuri netiek pievienoti krimināllietai (pirmdokumentiem).

Svarīgi akcentēt, ka izmeklēšanas tiesnesim nav atļauts aizstāt procesa virzītāju un uzraugošo prokuroru pirmstiesas kriminālprocesā, dodot norādījumus par izmeklēšanas virzienu un izmeklēšanas darbību veikšanu.

Kriminālprocesa kvalitāte mūsdienu apstākļos lielā mērā ir atkarīga no tiesības uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā nodrošināšanu. Viena no Latvijas Republikas Satversmes 8. nodaļā noteiktajām cilvēka pamattiesībām ir, ka valsts atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības saskaņā ar Satversmi, likumiem un Latvijai saistošiem starptautiskajiem līgumiem¹¹. Satversmes 92. pants arī garantē, ka ikviens var aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses taisnīgā tiesā.

Šāda garantija sakrīt ar svarīgākajos starptautiskajos tiesību aktos, piemēram, ANO Vispārējo Cilvēktiesību deklarācijas 10. pantā, Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. pantā, ANO Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 14. pantā deklarētajām tiesībām.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta pirmā daļā noteikts, ka ikvienam ir tiesības, nosakot civilo tiesību un pienākumu vai viņam izvirzītās apsūdzības krimināllietā pamatotību, uz taisnīgu un atklātu lietas savlaicīgu izskatīšanu neatkarīgā un objektīvā ar likumu noteiktā tiesā. Tiesas spriedumu jā dara publiski zināmu, taču preses un publikas klātbūtne procesā var tikt pilnībā vai daļēji aizliegta tikumisku apsvērumu, sabiedriskās kārtības vai valsts drošības interesēs tādā demokrātiskā sabiedrībā, kur to prasa nepilngadīgo intereses vai procesa dalībnieku privātās dzīves aizsardzība, vai arī tajā apmērā, kuru tiesa uzskata par absolūti nepieciešamu īpašos apstākļos, kad atklātība apdraudētu taisnīguma intereses.

KPL 48. pants nosaka, ka, izskatot krimināllietu, **tiesai** ir procesa virzītāja pilnvaras kriminālprocesa vadīšanā un procesuālās kārtības nodrošināšanā, kā arī ekskluzīvas tiesības spriest tiesu. Tiesa saskaņā ar Kriminālprocesa likuma 23. pantu izskata un izlemj celto apsūdzību pamatotību, attaisnojot nevainīgas personas vai arī atzīstot personas par vainīgām noziedzīga nodarījuma izdarīšanā un nosakot valsts institūcijām un personām obligāti izpildāmu krimināltiesisko attiecību noregulējumu.

Savukārt apsūdzības funkciju kriminālprocesā īsteno prokurors. Kriminālprocesa likuma redakcijā 42. pantā ir noteikts valsts apsūdzības uzturētāja jēdziens, tomēr klasiska definīcija pantā nav iekļauta. Kriminālprocesa likuma 42. panta pirmajā daļā ir noteikts, ka „Valsts apsūdzību pirmās instances tiesā uztur tas prokurors, kurš nodevis krimināllietu tiesai. Amatā augstāks prokurors apsūdzības uzturēšanu var uzdot citam prokuroram”. Savukārt šī panta otrajā daļā: „Valsts apsūdzību apelācijas instances tiesā uztur pēc iespējas tas pats prokurors, kas to uzturēja pirmās instances tiesā. Amatā augstāks prokurors valsts apsūdzības uzturēšanu var uzdot citam prokuroram”.

Šobrīd kriminālprocess ir veidots tā, ka viens un tas pats prokurors var tikt iesaistīts visa kriminālprocesa norisē. Prokurors kriminālprocesā īsteno izmeklēšanas uzraudzības, izmeklēšanas, kriminālvajāšanas, valsts apsūdzības uzturēšanas un citas šajā likumā noteiktās funkcijas (KPL 36. pants). Sākotnēji prokurors ir izmeklēšanu uzraugošais prokurors (KPL 37. pants); uzraugošais prokurors iegūst procesa virzītāja statusu no brīža, kad viņš pārņem kriminālprocesa vadīšanu un lemj par kriminālvajāšanas uzsākšanu (KPL 38. pants); valsts apsūdzību pirmās instances tiesā uztur tas prokurors, kurš nodevis krimināllietu tiesai (KPL 42. pants) utt. Katram prokuroram ir arī amatā augstāks prokurors, kas likumā noteiktajā kārtībā kontrolē, kā prokurors īsteno savas pilnvaras¹².

Apsūdzības robežas un saturu nosaka prokurors un tieši prokurora ekskluzīva funkcija ir lemt, vai persona ir saucama pie kriminālabbildības un ja jā, tad par kāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. Savukārt **prokurora celtā apsūdzība nosaka iztiesāšanas robežas tiesā.**

Savu funkciju izpildei tiesa, neiejaucoties apsūdzības uzturēšanā un aizstāvības īstenošanā, piedalās pierādījumu pārbaudē.

Lai neiejauktos citu kriminālprocesā nodalīto funkciju īstenošanā, tiesai un tiesnesim likums

paredz virkni ierobežojumu. Piemēram, tiesa, tiesnesis:

- 1) nepieņem lēmumu par kriminālprocesa uzsākšanu. Kā izņēmumu var norādīt KPL 476. panta otro daļu, kurā noteikts, ka par kriminālprocesa sadalīšanu tiesa pieņem lēmumu, kas vienlaikus uzskatāms arī par lēmumu jauna kriminālprocesa uzsākšanai;
- 2) nevar sūtīt krimināllietu papildizmeklēšanai;
- 3) nevar turpināt iztiesāšanu, ja prokurors atteicies no apsūdzības KPL 460. pantā noteiktajā kārtībā;
- 4) nevar pēc savas iniciatīvas iegūt pierādījumus un tos pārbaudīt tiesas sēdē, izņemot, ja apsūdzētais aizstāvību īsteno pats, bet tiesai rodas pamatotas šaubas par viņa pieskaitāmību vai iespējamo vainu apsūdzībā (KPL 455. panta otrā daļa);
- 5) tiesas tiesības konstatēt citus, no apsūdzības atšķirīgus apstākļus, ir ierobežotas. Kriminālprocesa likuma 455. panta trešajā daļā noteikts, ka tiesa var atzīt par pierādītiem no apsūdzības atšķirīgus noziedzīgā nodarījuma faktiskos apstākļus tikai tajā gadījumā, ja ar to nepasliktinās apsūdzētā stāvoklis un netiek pārkāptas viņa tiesības uz aizstāvību¹³. Šis nosacījums ietver sevī ne tikai tiesas tiesības aizstāt, tās ieskatā, nepierādītos noziedzīgā nodarījuma faktiskos apstākļus ar pierādītajiem, bet arī izslēgt no apsūdzības nepierādītos faktiskos apstākļus un, ja tam ir tiesisks pamats, arī pārkvalificēt inkriminētās noziedzīgās darbības, ja ar to nepasliktinās apsūdzētā stāvoklis un netiek pārkāptas viņa tiesības uz aizstāvību¹⁴.

Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijā paredzētas 2 galvenās taisnīgas lietas izskatīšanas garantiju grupas:

- a) organiskās garantijas, kuras vērstas uz to, lai šāda lietas izskatīšana būtu iespējama, tādejādi valsts iestādēm tiek uzlikta virkne pienākumu (izveidot likumīgu tiesu; neitralitāte; lietas izskatīšanas publiskums u. tml.);
- b) funkcionālās garantijas, kuras vērstas uz vienlīdzīguma nodrošināšanu visās procesa stadijās¹⁵. Konvencijas 6. panta prasība par procesuālās līdzvērtības nodrošināšanu ir pieskaitāma funkcionālajām garantijām.

Taisnīgas tiesas jēdziens ietver arī pušu līdzvērtīgu iespēju principu. Tas paredz, pirmkārt, visām procesā iesaistītajām pusēm iespēju izklāstīt lietas apstākļus un, otrkārt, liedz kādai no pusēm piešķirt būtiskas priekšrocības salīdzinājumā ar oponentu¹⁶.

Kriminālprocesā iesaistītajām personām ir pilnvaras (tiesības un pienākumi), kas nodrošina tām normatīvajos aktos noteikto uzdevumu un garantēto tiesību līdzvērtīgu īstenošanu. Procesuālo pilnvaru līdzvērtības princips darbojas visā kriminālprocesā.

Šim viedoklim piekrīt arī Satversmes tiesa, norādot, ka procesuālo pilnvaru līdzvērtības princips ir viens no kriminālprocesa pamatprincipiem, kas darbojas visā kriminālprocesā, proti, gan pirmstiešas, gan tiesas procesa laikā¹⁷.

Procesuālo pilnvaru līdzvērtība nenozīmē, ka visu kriminālprocesā iesaistīto personu tiesībām un pienākumiem jābūt absolūti vienādiem.

Jāuzsver, ka šis princips ir reglamentēts visai vispārīgi un "līdzvērtīga īstenošana", protams, ir vērtējuma jēdziens, kas piepildāms katrā konkrētā gadījumā. Tāpat jāatzīmē, ka šis princips nav identisks vienlīdzīguma principam. Ja vienlīdzīguma princips paredz vienādu attieksmi pret vienādā statusā un vienādos apstākļos esošām personām, tad procesuālo pilnvaru līdzvērtīguma princips var būt attiecināms uz dažādiem procesa dalībniekiem, kuriem kādā konkrētā brīdī procesā ir uzlikti vienādi pienākumi, piešķirtas vienādas tiesības u. tml. Šis princips nozīmē, ka attiecīgajiem procesa dalībniekiem jānodrošina līdzvērtīgas (bet ne obligāti vienādas) iespējas tās īstenot u. tml. Piemērojot praksē dažādas kriminālprocesa normas, tieši praktiskajiem darbiniekiem jābūt tiem, kas rūpīgi ievēro šo vienlīdzīguma idejas īstenošanu¹⁸.

Procesuālās līdztiesības princips (*equality of arms*) ir būtisks tiesību uz taisnīgu tiesu elements un vienlaikus arī tiesiskās vienlīdzības principa īpašā izpausme, kas attiecināma uz visu kategoriju tiesai pakļautajām lietām. Tas noteic, ka lietas izskatīšanas procesā procesa dalībnieku tiesībām jābūt taisnīgi līdzsvarotām (*fair balance*) – proti, katram ir jābūt nodrošinātām adekvātām iespējām izmantot procesuālos līdzekļus, neesot nepamatoti nostādītam nelabvēlīgākā stāvoklī kā citi procesa dalībnieki. No procesuālās līdztiesības principa tādejādi izriet valsts pienākums izveidot tādu lietu izskatīšanas procesuāltiesisko regulējumu, kas to nodrošina. Tomēr, jāņem vērā, ka tas nenozīmē, ka atsevišķos gadījumos (vai atsevišķu kategoriju lietās) šādas priekšrocības nevarētu būt pamatotas¹⁹.

Aizstāvība, kuru veic pati persona, kam ir tiesības uz aizstāvību, tās pārstāvis un aizstāvis, KPL zināmā mērā tiek uzskatīta par "vājāku" kā apsūdzība, kura pārstāv valsts intereses. Tāpēc aizstāvībai tiek piešķirtas papildus procesuālas priekšrocības (aizstāvības privilēģijas (*favor*

defensionis)), piemēram, nevainīguma prezumpcija (*praesumptio innocentiae*); šaubu tulkošana par labu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību (*in dubio pro reo*), obligāta aizstāvība likumā noteiktos gadījumos, tiesības (ne pienākums) sniegt liecību u. c.

Kriminālprocesa likumā likumdevējs tiesības uz aizstāvību principu ir ietvēris 20. pantā. Šajā pantā ir reglamentēts, ka katrai personai, par kuru izteikts pieņēmums vai apgalvojums, ka tā izdarījusi noziedzīgu nodarījumu, ir tiesības uz aizstāvību, proti, tiesības zināt, kāda nodarījuma izdarīšanā to tur aizdomās vai apsūdz, un izvēlēties savu aizstāvības pozīciju.

Tiesības uz aizstāvību kā tiesības uz taisnīgu tiesu neatņemama sastāvdaļa ir konstitucionāli garantētas cilvēka pamattiesības. Latvijas Republikas Satversmes 92. pantā ir noteikts, ka ikvienam ir tiesības uz advokāta palīdzību.

Advokatūra ir tiesiskās valsts justīcijas neatņemamā sastāvdaļa. Tikai pastāvot advokatūrai, var runāt par tiesiskās valsts justīciju, proti, tiesu un izmeklēšanas iestāžu darbību valstī, kurā valda likums²⁰.

Tiesības uz aizstāvību ietver vairākus aspektus:

1. Procesuālo tiesību piešķiršanu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību. Šai personai ir tiesības zināt viņai izvirzīto aizdomu būtību, tāpat ir tiesības aizstāvēt savas tiesības ar jebkuriem iespējamiem likumīgajiem līdzekļiem u. c.
2. Persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, var pati sevi aizstāvēt vai tai jābūt reālai iespējai izmantot aizstāvja pakalpojumus.
3. Procesa virzītāja pienākums ir nodrošināt personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, iespēju aizstāvēties ar visiem likumīgiem līdzekļiem. Procesa virzītāja pienākums ir ne tikai nodrošināt šādu tiesību izmantošanu, aizsargāt šīs tiesības un nelikt tām nekādus šķēršļus. Procesa virzītājam jāsaprot, ka tikai ievērojot šīs personas procesuālās garantijas kriminālprocesā, var nodrošināt efektīvu Krimināllikuma normu piemērošanu un krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu konkrētajā kriminālprocesā, kā arī pārvarēt personas, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pretestību. Tomēr procesa virzītājs:
 - neslēdz vienošanos par aizstāvību un neaicina konkrētu advokātu par aizstāvi, bet nodrošina ieinteresēto personu ar nepieciešamo informāciju un dod tai iespēju izmantot sakaru līdzekļus aizstāvja uzaicināšanai (KPL 80. pants);

- gadījumos, ja persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, nav noslēgusi vienošanos par aizstāvību, bet aizstāvja piedalīšanās ir obligāta vai persona vēlas aizstāvja piedalīšanos, paziņo attiecīgās tiesas darbības teritorijas zvērinātu advokātu vecākajam par nepieciešamību nodrošināt aizstāvja piedalīšanos kriminālprocesā (KPL 80. pants);
- Kriminālprocesa likuma 81. pantā noteiktajos gadījumos (atsevišķajās procesuālajās darbībās) uzaicina aizstāvi atbilstoši attiecīgā advokātu vecākā sastādītam advokātu dežūru grafikam aizstāvības vai pārstāvības nodrošināšanai atsevišķo procesuālo darbību veikšanā.

Cīrihes Universitātes krimināltiesību profesors un bijušais Eiropas Cilvēktiesību komisijas priekšsēdētājs *Stefan Trechsel* uzskata, ka argumenti, kas pamato juridiskās palīdzības sniegšanu personai, kurai ir tiesības uz aizstāvību, ir aplūkojami no trīs aspektiem: tehniskā, psiholoģiskā un cilvēciskā²¹.

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa savos lēmumos pievērsusi uzmanību šiem aspektiem. Piemēram, lietā *Salduz v. Turkey* Tiesa vērsa uzmanību, ka persona, kurai ir tiesības uz aizstāvību, pirmstiesas izmeklēšanas stadijā ir īpaši neaizsargāta, jo tai nav speciālu zināšanu par kriminālprocesu, viņas statusu, nopratināšanas, pierādījumu iegūšanas procedūrām, kuru pārzināšana ir ļoti svarīga, it īpaši izmeklēšanas sākotnējā stadijā. Tieši izmeklēšanas sākotnējā stadijā iegūtie pierādījumi noteic apsūdzības robežas. Vairumā gadījumu šī neaizsargātība var būt kompensēta tikai ar aizstāvja palīdzību, viņa piedalīšanos kriminālprocesā²². Šis Tiesas lēmums ietekmēja vairāku valstu tiesisko regulējumu²³.

Aizstāvja piedalīšanās nepieciešamību Eiropas Cilvēktiesību tiesa akcentēja arī lietā *Melnikov v. Russia*, kurā iesniedzējs sūdzējās par aizstāvja prombūtni konfrontēšanas laikā. Tiesa uzsvēra, ka, nepiedaloties aizstāvim, iesniedzējs nevarēja saprast konfrontēšanas procedūru un efektīvi īstenot tiesības uz aizsardzību²⁴.

Cilvēciskā aspekta pastāvēšanu apstiprinājusi Eiropas Cilvēktiesību komisija savā ziņojumā lietā *Can v. Austria*. Lai arī juridiskās palīdzības sniedzēja pienākumos neietilpst emocionāla atbalsta sniegšana, tomēr minētais aspekts var būt kā papildu arguments par labu juridiskās palīdzības nepieciešamībai kriminālprocesā²⁵.

Kā aktualitāte jāmin Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 (2016. gada 9. marts) par to, lai nostiprinātu konkrētus

nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā²⁶, kuras mērķis ir nodrošināt tiesības uz taisnīgu tiesu kriminālprocesā, nosakot minimālās robežas nevainīguma prezumpcijas un tiesību, piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā, konkrētus aspektus kriminālprocesā.

Direktīva attiecas uz:

- 1) prasību, aizdomās turēto vai apsūdzēto personu uzskatīt par nevainīgu, kamēr viņas vaina nav pierādīta saskaņā ar likumu;
- 2) noteikumiem par aizdomās turēto un apsūdzēto personu aizsardzību pret varas iestāžu pasludinātu vainu pirms notiesājoša sprieduma;
- 3) noteikumiem par to, ka pierādīšanas pienākums gulstas uz procesa virzītāju un ka visas saprātīgas šaubas par apsūdzētās personas vainu nozīmē šīs personas atzīšanu par nevainīgu;
- 4) aizdomās turētās vai apsūdzētās personas tiesībām neliecināt pret sevi un nesadarboties ar izmeklēšanu;
- 5) tiesībām klusēt un
- 6) tiesībām piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā.

Jau Stokholmas programma pievērsās personu tiesību stiprināšanai kriminālprocesā. Programmas 2.4. punktā Eiropadome aicināja Komisiju iesniegt priekšlikumus, pakāpeniski stiprinot aizdomās turēto vai apsūdzēto personu tiesības, nosakot tiesību uz taisnīgu tiesu kopējus minimālos standartus. Trīs pasākumi jau ir pieņemti:

- 1) Eiropas Parlamenta un Padomes 2010. gada 20. oktobra Direktīva 2010/64/ES par tiesībām uz mutisko un rakstisko tulkojumu kriminālprocesā,
- 2) Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 22. maija Direktīva 2012/13/ES par tiesībām uz informāciju kriminālprocesā un
- 3) Eiropas Parlamenta un Padomes 2013. gada 22. oktobra Direktīva 2013/48/ES par tiesībām uz advokāta palīdzību kriminālprocesā un Eiropas apcietināšanas ordera procesā, par tiesībām uz to, ka pēc brīvības atņemšanas informē trešo personu, un par tiesībām, kamēr atņemta brīvība, sazināties ar trešajām personām un konsulārajām iestādēm²⁷.

Direktīva papildinās tiesisko regulējumu, ko veido Eiropas Cilvēktiesību konvencija un Pamattiesību harta. Tā stiprinās dalībvalstu tiesu iestāžu savstarpējo uzticēšanos un palāvību un atvieglos nolēmumu savstarpēju atzīšanu krimināllietās.

Secinājumi

Funkcija nav tikai atsevišķa kriminālprocesuāla darbība, bet darbību un lēmumu kopums, kas apvienots ar kopīgu mērķi.

Analizējot KPL normas, var secināt, ka arī likumdevējs nenodala kriminālprocesuālās funkcijas atkarībā no to nozīmības.

Likumdevējs ir noteicis funkcijas, kuras kriminālprocesā ir nodalāmas, aizliedzot divu vai vairāk nodalīto funkciju īstenošanu vienā kriminālprocesā vienai personai.

Konkrētā kriminālprocesā iesaistītā persona var vienlaikus realizēt vairākas funkcijas, izņemot tās, kuras tiek nodalītas.

Kriminālprocesā iesaistīto personu funkcijas var būt noteiktas, piešķirot tiesības un uzliedzot pienākumus.

Procesuālo pilnvaru līdzvērtības princips darbojas visā kriminālprocesā, un tam ir

būtiska nozīme procesuālo funkciju nošķiršanas nodrošināšanā.

Procesuālo pilnvaru līdzvērtība nenozīmē, ka visu kriminālprocesā iesaistīto personu tiesībām un pienākumiem jābūt absolūti vienādiem.

Taisnīgas tiesas jēdziens ietver arī pušu līdzvērtīgu iespēju principu. Proti, pirmkārt, visām procesā iesaistītajām pusēm iespēju izklāstīt lietas apstākļus un, otrkārt, liedz kādai no pusēm piešķirt būtiskas priekšrocības salīdzinājumā ar oponentu.

Tomēr, jāņem vērā, ka tas nenozīmē, ka atsevišķos gadījumos (vai atsevišķu kategoriju lietās) šādas priekšrocības nevarētu būt pamatotas. Piemēram, aizstāvība zināmā mērā tiek uzskatīta par "vājāku" kā apsūdzība, kura pārstāv valsts intereses. Tāpēc aizstāvībai tiek piešķirtas papildus procesuālas priekšrocības (aizstāvības privilēģijas).

Atsauces

- ¹ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. – Rīga, Zvaigzne, 2010; Ларин А.М. Расследование по уголовному делу, процессуальные функции. – Москва, Юридическая литература, 1986.
- ² Kriminālprocesa likums. Spēkā no 01.10.2005. Latvijas Vēstnesis, 11.05.2005. Nr.74., Ziņotājs, 09.06.2005. Nr.11.
- ³ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. – Rīga, Zvaigzne, 2010., 13. lpp.
- ⁴ Turpat.
- ⁵ Ларин А.М. Расследование по уголовному делу, процессуальные функции. – Москва, Юридическая литература, 1986, с. 4.
- ⁶ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Administratīvo lietu departamenta 2010. gada 21. maija lēmums, lieta Nr. SKA – 528/2010.
- ⁷ Mireille Delmas-Marty, J. R. Spencer. European Criminal Procedures. Cambridge University Press, 2002. ISBN 0521591104, 9780521591102, p. 160.
- ⁸ Liede A. Latvijas PSR kriminālprocess. Vispārīgā daļa. Tiesu pierādījumi. – Rīga, Zvaigzne, 2010.
- ⁹ Зинатуллин З.З., Зинатуллин Т.З. Еще раз об уголовно-процессуальных функциях.//<http://kalinovsky-k.narod.ru/b/ufa20042/zinatullin.htm>
- ¹⁰ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi// Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010., 63. lpp.
- ¹¹ Latvijas Republikas Satversme. Spēkā no 07.11.1922. Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993. Nr. 43.
- ¹² Kaija S. Prokurora loma kriminālprocesa atjaunošanā jaunatklātu apstākļu dēļ. Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskās fakultātes elektroniskais juridisko zinātnisko rakstu žurnāls Socrates, 2016., Nr. 2(5). http://www.rsu.lv/images/stories/dokumenti/publikacijas/socrates_5_2016.pdf.
- ¹³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2014. gada 26. marta lēmums krimināllietā Nr. 11354005611, Nr. SKK-0019-14.
- ¹⁴ Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2014. gada 30. janvāra lēmums krimināllietā Nr. 11370003509, Nr. SKK – 4/2014.
- ¹⁵ Комментарий к Конвенции о защите прав человека и основных свобод и практике ее применения. // Pieejams: <http://www.hri.ru/docs/?content=doc&id=371>
- ¹⁶ Law and practice of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter, Council of Europe, 1996, p.172. Citēts pēc: Satversmes tiesas 2003. gada 27. jūnija sprieduma lietā Nr. 2003-03-01., 6. p.

- ¹⁷ Satversmes tiesas spriedums lietā Nr. 2016-13-01. 2017. gada 23. maijs. Pieņemts 23.05.2017. Publicēts Latvijas Vēstnesis, 102 (5929), 25.05.2017.
- ¹⁸ Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocesa veidi, uzbūves raksturojums un pamatprincipi// Kriminālprocess. Raksti 2005-2010. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2010., 63. lpp.
- ¹⁹ Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs. – Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011., 134.-135. lpp.
- ²⁰ Niedre A. Latvijas Republikas advokatūras darbības organizācija un pamatprincipi. – Rīga, Latvijas Zvērinātu advokātu padome, 2006., 10. lpp.
- ²¹ Trechsel S. Human Rights in Criminal Proceedings. New York: Oxford University Press, 2005, 245 p.
- ²² European Court of Human Rights judgment in case *Salduz v. Turkey*, 36391/02, 26.04.2007.
- ²³ Giannouloupoulos D. Strasbourg Jurisprudence, Law Reform and Comparative Law: A Tale of the Right to Custodial Legal Assistance in Five Countries. *Human Rights Law Review* 16 (1): 103-129 first published online January 27, 2016 doi:10.1093/hrlr/ngv039
- ²⁴ European Court of Human Rights judgment in case *Melnikov v. Russia*, 23610/03, 14.01.2010.
- ²⁵ European Court of Human Rights judgment in case *Can v. Austria*, 9300/81, 30.09.1985.
- ²⁶ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2016/343 (2016. gada 9. marts) par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā kriminālprocesā. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32016L0343>
- ²⁷ Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīva par to, lai nostiprinātu nevainīguma prezumpcijas un tiesību piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā konkrētus aspektus kriminālprocesā <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A52013PC0821>

Abstract

The term *criminal procedural function* has historically been used by scientists. In order to identify primary issues in procedural functions, the competition principle was analyzed. This strengthened such important issues as separation of prosecution and court functions, parties' equality, independence of courts etc. Therefore, the concept of three concept functions – prosecution, defence and adjudication – was developed in criminal proceedings. In the context of the Criminal Procedure Law having taking effect, this term was included into the law, including the principle of separation of criminal procedural functions.

The aim of this paper is to offer the insight into interpretation of the concept of the criminal procedural function with the special focus on specific issues in function separation. Section 17 of Criminal Procedure Law determines the function of control of restrictions of human rights in a pre-trial. The functions of prosecution, defence and adjudication do not determine their priority over all other criminal procedural functions. These functions are claimed to be separate and therefore cannot be applied to the same person.

Аннотация

Термин *уголовно-процессуальная функция* исторически использовался в науке. Первоначальная проблематика развития процессуальных функций основывается на принципе состязательности, поэтому в уголовном процессе была разработана концепция трех функций – обвинение, защита и судебное разбирательство. После вступления в силу Уголовно-процессуального закона этот термин был включен в закон, в том числе как принцип разделения уголовно-процессуальных функций.

Целью данной статьи является дать представление об уголовно-процессуальных функциях, указывая на некоторые вопросы их разделения.

Функции, которые указаны в статье 17 УПЗ, нельзя считать приоритетными над всеми другими функциями уголовного процесса. Эти функции должны быть разделены, и, следовательно, не могут применяться одним и тем же человеком.